ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 5 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ТАРЖИМА ҚИЛИНИШ ТАРАҚҚИЁТИ

Дильноза Исмоил қизи Абдукабирова
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти магистранти
mr.timurmalik@bk.ru

АННОТАЦИЯ

Ҳаётимиз давомида атрофимизда кўплаб воқеа – ҳодисаларга дуч келамиз. Шундай ҳолатларда ҳар сафар биз ўзимиз учун янгиликлар олишни хоҳлаймиз ва уларнинг тарихи ҳақида қизиқамиз. Аслида биз ўзига хос миллий характерга ега бўлган ижтимоий-тарихий, интеллектуал ва ҳиссий маълумотларни тўплаймиз. Ҳозирги кунда бизнинг мулоқотимизга ўзгача кўрк берувчи фразеология бўлими кўплаб олимлар диққат еътиборига тушиб улгурган десам адашмайман. Аслида фразеология - турли хил филологик текширувларнинг машҳур соҳаси ҳисобланади. Олимларнинг фикрларига кўра фразеологик бирликлар маданият ҳодисалари сифатида тушуниш билан боғлиқ бўлиб, уларнинг маданий хусусиятлари улар иштирок етган гапларда ўрганилади. Шундай қилиб, “фразеологизм” сўзи социолингвистика фани доирасига киритилди. Фразеологик бирликларнинг енг яхши таърифларидан бири қуйидагича: бу қисман ёки тўлиқ мажозий маънога ега сўзларнинг барқарор, изчил бирикмасидир.

Калит сўзлар: ходисалар, фразеологик бирликлар, нутқ, умумлаштирилган маьно, лексик – семантик бирлик, метафора, парадигма.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

ABSTRACT

During our life we meet a lot of things around us. Every time we want to get something new for ourselves. When we want to know anything new first of all we want to know about its history. In the fact we accumulate the socio-historical, intellectual and emotional information of a specific national character. Everybody has his own eyes and by these eyes we can see the colour differently. The human eye can distinguish many times more the colour. Etymologists and linguists come to one conclusion, that it is a system. For example, watch is a system. If we take an equipment of watch it will not work well. The system is also like watch, we cannot change it. In this article we

Keywords: phenomena, phraseological units, speech, generalized meaning, lexical-semantic unity, metaphorical representation, paradigm.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

КИРИШ

Фразеологик бирликлар маълум бир тилда сўзлашувчи халқнинг маданий тил бойлигини акс еттиради ва уларнинг дунёқарашининг ўзига хос хусусиятларини очиб беришга ёрдам беради. Фразеологик бирликлар тилнинг ўзига хос бирликлари сифатида XX аср бошларида тилшуносларнинг диққат марказига тушди ва ушбу сўз бирикмаси илмий тадқиқот объектига айланди. Биринчи марта XX асрнинг 20-йилларида таниқли рус олими В.В.Виноградов мустақил тилшунослик фразеологиясини бир бўлим сифатида ажратди ва нутқ фаолиятига нисбатан фразеологик бирликларни ўрганди; у фанни ва фразеологизм ҳажмини, объектини аниқлади, яъни В.В.Виноградов фразеологик бирликни фразеологизмнинг асосий объекти сифатида белгилайди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бизга маълумки, ҳозирда "фразеология" атамаси тилдаги фразеологик бирликлар тўпламига ёки уларни ўрганаётган лингвистик бўлимга мурожаат қилиш учун ишлатилмоқда. Шубҳасиз, Олимлар ушбу бирликларга турли хил таърифлар ва уларни таснифлаш учун турли мезонларни тақдим етишган. Буни инглиз ва ўзбек тиллари мисолида кўриб чиқадиган бўлсак, кўпгина инглиз тилидаги иборалар ва уларнинг етимологик манбасидаги бошқа фразеологик бирликларнинг келиб чиқишини излаш жуда муҳимдир, чунки бу фразеологизмнинг ички шакли ва натижада унинг ҳақиқий маъносини тушунишга ёрдам беради. Фразеологик бирликларнинг манбалари ва келиб чиқиши тўғрисида тилшуносларнинг фикри жуда хилма-хилдир ва табиийки, фразеология жуда мураккаб лингвистик масала бўлиб кўринади. Шунга қарамай, ушбу лингвистик соҳада ишлайдиган барча тилшунослар учун муҳим вазифа - фразеологик бирликнинг етимологик манбасини янада чуқурроқ очиб беришда саъй-ҳаракатларни ва манфаатларни бирлаштиришдир. Л.П.Смит, А.В.Кунин, Б.А.Ларин, Л.П.Постушенко ва бошқаларнинг асарлари фразеологик бирликларнинг манбалари ва келиб чиқиши билан боғлиқ кўплаб қизиқарли маълумотларни очиб берди. Фақатгина XX асрнинг бошларида мустақил лингвистикка қоидаларига кўра фразеологияларни ажратиш учун дастлабки низомлар яратилди.

В.В.Виноградов ўз изланишланишлари натижасида фразиологизм ҳақида шундай деган еди: "Тил луғат таркибига кирадиган сўзларнинг бойиш ва мураккаблашув моҳиятига тўхталиб ўтиш жуда зарур, чунки тилнинг луғат таркибига оид сўзларнинг семантик ривожланиши стандарт тил

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

фразеологиясини бойитиш билан боғлиқ". Тилдаги барча сўзлар, иборалар йиғиндиси ва тилнинг луғат таркибига тегишли сўзларда мажозий маъноларнинг шаклланиши ва кенгайиши натижасида тил лексикасига киритилган фразеологик бирликлар ҳосил бўлади. Маълумки, луғат ва иборалар тўпламидаги барча фразеологик бирликлар бошқа тилларда ҳам ўз еквивалентига ега. Фразеологик бирликлар ўзларининг тўлиқлиги, ишлатилиш қулайлиги, ихчам ва нафислиги билан бошқа тил бирликларидан катта фарқ қилади. Улар тил бирлиги сифатида ифодаланади ва нутқнининг таъсирчанлигини оширади. Ўзбек тилшунос олимлари орасида Ш.Раҳматуллаев, М.Содиқов, М.Абдурахимов, А Е.Маматов, Б.Юлдашев, М.Ҳ.Ҳаликова, К.Д.Туҳтаева, Ш.Абдуллайев ва Г.Ергашевалар ҳам фразеология бўлимига ўз ҳиссаларини қўшишди. Улар ўзларининг “фразеологик бирликлар” ҳақидаги илмий ва назарий тушунчаларини баён қилдилар. А.Маматов таърифига кўра, фразеологик бирликлар ўз таркибида сўзларнинг ёки сўзларнинг бирикмасидан иборат бўлган барқарор лексик-семантик бирлик бўлиб, умумлаштирилган маънони англатади.

Фразеологик бирликларни таржима қилиш муаммолари доимо олимлар Л.С.Барҳударов, Я.М.Рецкер, А. В. Федоров, В.Н.Комиссаров, В.Виноградов, Г.Саломов, Қ.Мусаев, Н. Комилов, Н. Отажонов, С.Шукруллаева ва бошқаларнинг диққат марказида бўлиб келган. Р.Файзуллаева: "Фразеология халқнинг бой тарихий тажрибасини, уларнинг донолигини ўзида мужассам етиб, унда одамларнинг меҳнат, ҳаёт ва маданият билан боғлиқ барча ғояларини акс еттиради. Бадиий асарда мақоллар, мақоллар, идиоматик иборалар енг кўп миллий рангни тасвирлашнинг муҳим воситаси ҳисобланади. " - деган фикрни баён етган.

Ш.Рахматуллаев ўзбек тилида фразеологизмлар бўйича тадқиқотчи бўлган. Олим фразеологик бирликларни семантик жиҳатдан ажратиб, уларни уч турга ажратди: фразеологик яхлитлик, аралашма ва кириш. Ш.Рахматуллаевнинг фикрига кўра, бу сўзларнинг маъноси фразеологик яхлитлик деб аталадиган ушбу тушунчаларга асосланган иборанинг маъносига боғлиқ. Масалан: ***to stich before the wedding; earthly sky.***

Демак, Ш.Рахматуллаевнинг сўзларига кўра, иборанинг маъноси ундаги сўзларнинг маъносига боғлиқ емас ва улардан келиб чиқмайди. Сўзнинг маъноси ва ундаги маънолар ўртасида потенциал боғлиқлик йўқ. Ушбу атамалар фразеологик қора танлилар деб аталади. Масалан: ***in the mouth of his ears he was wearing a reversal, his watery watermelon fell off his cheeks***.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

Ш.Раҳматуллаев ўзбек тилида фразеологик бирликларнинг семантик аҳамияти жиҳатидан фразеологик қўшимчаларнинг яна бир тури бўлган. Компонент таркибий қисмларидан бирининг кўчма маъносига асосланган ва ўзларининг мустақил маъно марказларини сақлаб турадиган бирлашмалар фразеологик қўшимчалар деб аталади. Масалан: ***heavyweight, garden's flower; salt; the salt of the chewing word***.

Келинг, ***"the salt of the chewing word"*** фразеологик бирликка қарайлик. Ушбу фразеологик таркибдаги "туз" сўзи ўз маъносида берилгани йўқ, балки шўрланган деган маънода ишлатилинган. Зеро, "жон" сўзи ва "сеҳр" сўзининг маъноси тўғридан-тўғри туз сўзи билан емас, балки ўша уюшма сўзлари билан боғлиқдир.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Сўзнинг тўғри ва кўчма маънолари кўпинча бошқа сўзларнинг комбинацияси билан бирга келади. Масалан: ***the door to the house, sour-sour fruits***. Кўчма маъно: ***happiness*** (бахт), ***sour-nonsense*** (бемаънилик).

Фразеологизмлар - тилнинг юқори маълумотли бирликлари. Уларни "безак" деб ҳисоблаш мумкин. Шундай қилиб, фразеологик бирликлар бўйича ҳар бир асар ҳар сафар янги ва ўзига хос хусусиятлар билан ажралиб туради. Инглиз фразеологияси бой ва чуқур тарихга ега. Тилшунос Е. Д. Поливанов биринчи бор сўзларнинг лексик ва расмий маъноларининг морфологиясини, сўз бирикмаларининг синтактик маъносини ўрганади. Ажратиб бўлинадиган бирликларда функционал ва семантик жиҳатдан қараладиган сўз туркумлари анъанавий равишда фразеологизмнинг мавзуси сифатида қаралиши бир неча бор таъкидланган. Аммо шуни таъкидлаш керакки, яқин орада инглиз ва америкалик тилшунослар орасида фразеология бўлимини тўғри илмий текширишга уриниш бўлмаган, қоида тариқасида, баъзи бир қизиқишларга норози бўлган турли хил сўзлар, сўзлар гуруҳи ва гапларни тўплаш билан чекланиб қолинган.Уларнинг келиб чиқиши, услуби, ишлатилиниши ёки уларга хос бўлган бошқа хусусиятларнинг кўриниши ўрганилмаган. Ушбу бирликлар одатдагидек идиома сифатида тавсифланади, аммо бу ибораларни лингвистик бирликларнинг ёки сўз туркумларининг алоҳида ўзига хос синфи сифатида текширишга ҳаракат қилинмаган.

А.В.Кунин томонидан тақдим етилган таснифни бирлаштириб, биз фразеологик бирликларни намуна олиш йўли билан ажратдик ва таҳлил қилдик.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

1. Барқарор сўз бирикмалари ва иборалар умуман бўлинмайдиган хусусиятларга ега емас ва улар таркибидаги сўзларнинг маъносига боғлиқ бўлмайди. Бунга мисоллар:

To kick the bucket – жон бермоқ;

To be all thumbs – қўпол, бесўнақай одам;

The real McCoy is a diamond - олмосдек қардли нарса;

Grin like a Cheshire Cat – оғзи қулоғида (оғзини таноби қочди).

Бу каби фразеологик бирликларнинг умумий маънолари мавжуд таркибий қисмларининг кўчма маъноларидан келиб чиқади. Хусусан, барқарор сўз бирикмаларининг тарихида буларнинг рўйҳатлари мавжуд.

2. Фразеологик бирликлар - кўчма маъноли гапда маъно жиҳатидан бўлинмаслигини сақлаган ҳолатда ҳам қўлланилади:

Too much to be painted the devil blacker than he is.

(Жуда бўртирилган)

Фразеологик бирликларни тушуниш учун уларнинг таркибий қисмлари кўчма маънода олиниши керак. Масалан, ***"make a mountain out of a molehill"*** ибораси - бу бизнинг “пашшадан фил ясаш” фразеологик бирлигимизга тенг бўлиб, "molehill" сўзи "жуда кичик нарса" ва "mountain ” сўзи “жуда катта” маъноларини бермоқда.

3. Фразеологик бирикмалар - еркин ва фразеологик жиҳатдан бир-бирига яқин маъноларни ўз ичига олган собит бирикмалардир. Буларга мисоллар:

A bosom friend – қадрли дўст;

Black frost – қора совуқ;

As red as a turkey cock – хўрознонг тожидек қизил;

The Blue Blanket – мовий осмон;

As bold as a lion - шердек жасур;

As an obstinate as a mule – ешшакдек қайсар.

ХУЛОСА

Тадқиқотимизда биз фразеологик бирликларнинг таржимасини инглиз ва ўзбек тилларидаги таржималар билан кузатдик. Таржима соҳасида миллий тилларни таржима қилиш ва ривожлантириш санъати ҳам кўрсатилиши керак. Бадиий ижод таркибидаги лексик-фразеологик бирликларнинг тўғри таржима қилиниши асар ғоясини нутқ маданияти, муаллиф назарда тутган маъноси ва услубий хусусиятига кўра бехато изоҳлашни таъминлайди. Бирликларнинг коммуникатив ва услубий қобилиятини ҳисобга олмасдан, уларни ўз ўрнида

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00852

ишлатилинмаслиги, таржима жараёнида ғайриоддий маъноларни келтириб чиқариши аниқ.

REFERENCES

1. Мусаев Қ. Бадиий таржима ва нутқ маданияти - Т., 1996.
2. Саломов Ғ. Тил ва таржима. - Тошкент: “Фан”, 1966
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. М.: Высшая школа, Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996
4. Semantic structures of English phraseological units and proverbs with proper names. Dissertation paper. SamSIFL. N.Ochilova. 2014
5. Бушуй А.М. Сущность языка как проблема общей лингвистики. Тексты лекций. – Самарқанд: СамГИИЯ, 2004
6. Challenges of translating phraseological units. Procedia - Social and Behavioral Sciences 70 (2013) 1487 – 1492. Akdeniz Language Studies Conference 2012 (source: ScienceDirect). Victoria Subbotina, Kazakh-British Technical University, English Language Department. Almaty city, Kazakhstan